

พลังทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา : ทางเลือกหรือข้อจำกัด

The Potency of Local Politics of Songkhla Lake Basin

Economy : Alternatives of Constraints.

สารูป ฤทธิ์ชู*

บทความเรื่องนี้มีที่มาจากความสืบเนื่องมาจากโครงการวิจัยเรื่อง การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439 - 2534 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มโครงการ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา” มียงยุทธ ชูแว่น เป็นผู้ประสานงาน ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439-2534” (The Local Politice of Songkhla Lake Basin Economy 1896 - 1991) เป็นความพยายามที่จะทำการศึกษาและทำความเข้าใจถึงวิวัฒนาการทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงสมัยใหม่ ตั้งแต่รัฐไทยจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นใน พ.ศ. 2439 จนถึง พ.ศ. 2534 เมื่อผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างเป็นทางการที่จังหวัดพัทลุง เบื้องหลังทางการเมืองและผลกระทบจากการเมืองท้องถิ่นบริเวณดังกล่าวที่มีต่อชุมชนท้องถิ่น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจวิถีชีวิตของประชาชนได้ว่า อดีตที่ผ่านมาเป็นเงื่อนไขหรือเป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์ในปัจจุบันอย่างไร อีกทั้งมุ่งส่งเสริมและสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของตนเองในมิติประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ อิงวิธีการเชิงสังคมมนุษยวิทยา และสังคมวิทยาด้วยชุมชน กรณีชุมชนอื่นๆ เวทีเสวนาชาวบ้าน การประชุมทางวิชาการ และการวิจัยเอกสารแล้วจัดทำรายงานการศึกษาแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา เป็นประวัติศาสตร์จากภายในของชุมชนท้องถิ่นมากกว่าของผู้วิจัย โดยเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองสมัยใหม่ในรูปแบบของขบวนการชาวนา ในนาม

*อาจารย์ 3 ระดับ 8 โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง

ของโจร ชุมโจร และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ การไม่ยอมคนในสมัยปัจจุบัน แต่ก็มีข้อแตกต่างกันในรายละเอียดของแต่ละพื้นที่ลุ่ม ทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ปลายน้ำ กลางน้ำ ขึ้นไปจนถึงเขตต้นน้ำแถบเชิงเขาบรรทัด

Abstract

The purpose of this research entitled “ The Local Politics of Songkhla Lake Basin Economy 1896 - 1991” was to make a historical study of the evolution of the local politics of Songkhla lake basin economy at modern times, dating from 1986 when Thai state established Nakornsithammarat county to 1991 when the representative of Communist Party in the South declared the surrender in Phatthalung with respect to the political background as well as impacts on local communities, which lead to the understandings of the inhabitants' lifestyles and the key answers to how past events conditioned present phenomenon. Historically, the study was also to promote and create participatory atmosphere in understanding local communities. The method of study employed was a historical one based on socio-anthropological and sociological approaches involving selected communities for case studies as well as broad communities, villagers' conferences, academic discussions and seminars, and documentary research. Finally, a research report in the manner of analytical description was compiled

The findings obtained the history from local communities rather than from the researcher. Modern political changes exist through farmers' process in the name of thieves, a thief gang, and communist party of Thailand. This influenced the inhabitants' images of inflexibility at present times. The characteristics, however, however, differ from place to place to place—from the water end upto the water source at the foot of Bantat range.

คำนำ

การศึกษาที่ผ่านมาของประเด็นการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ยังขาด มุมมองจากท้องถิ่นในช่วงประมาณร้อยปีที่ผ่านๆมา ซึ่งเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญ เพราะ เป็นระยะของการปฏิรูปที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมรอบด้าน โดยเฉพาะในทาง ด้านการเมือง รัฐไทยได้ขยายตัวและมีอิทธิพลต่อท้องถิ่นมากขึ้นตามลำดับ โดยลิดรอน สิทธิชุมชนในการจัดการดูแลบริหาร และตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรทุกชนิดมากขึ้นเรื่อยๆ จนปัจจุบันนี้ชุมชนท้องถิ่นแทบจะไม่เหลือทรัพยากรอะไรในท้องถิ่นที่จะ สามารถตัดสินใจใช้สอยได้เอง ทั้งนี้เพราะรัฐได้รับเอาสิทธิชุมชนในลักษณะนี้ไปครอบครอง

โดยอ้างว่าสามารถตัดสินใจและบริหารการใช้ทรัพยากรเหล่านี้ได้ดีกว่าชุมชนและท้องถิ่น จึงปรากฏหลักฐานของความเปลี่ยนแปลง การปรับตัว ตลอดจนปฏิบัติการด้านต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชนท้องถิ่นต่างกันแต่เป็นที่น่าสังเกตว่าปฏิบัติการด้านการเมืองที่เหมือนกันประการหนึ่ง คือ การปฏิเสธกลไกรัฐของชุมชนบริเวณนี้ในรูปแบบต่างๆ หลายกรณี นับตั้งแต่ใจเล็กใจน้อย ชุมใจ ไปจนถึงการเป็นพื้นที่สีแดงของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ชุมชนท้องถิ่นแบบนี้มีรากเหง้าทางสังคมวัฒนธรรมอย่างไร เหตุใดห้วงเวลาเกือบศตวรรษจึงไม่สามารถเคลื่อนไหวหรือกร่อนเซาะความเข้มข้นในรูปจิตสำนึก การไม่ยอมคน หรือไม่ยอมรับการข่มเหงจากคนภายนอกได้ เหตุใดคนสำนึกเกี่ยวกับสิ่งที่ชุมชนแถบนี้เรียกว่า “นาย” จึงต้องออกมาในภาพลบโดยตลอด และเหตุใดสังคมสมัยใหม่ นับตั้งแต่ระบบราชาธิปไตยสืบต่อมาถึงระบบประชาธิปไตยที่บ้านแถบนี้จึงถูกตราให้เป็น “แดนใจ” อย่างไม่เปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะกรณีของพัทลุงจังหวัดเดียวที่มีพื้นที่ทั้งหมดอยู่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบ ดูเหมือนจะรุนแรงกว่าที่อื่น แม้แต่ในยุคโลกาภิวัตน์ ผลการศึกษาของสำนักวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ในร่างรายงานฉบับสุดท้ายแผนลงทุนจังหวัดพัทลุง (รายงานหลัก) (2537) ก็ยังระบุว่า “ภาพพจน์ในด้านความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน” เป็นปัญหาแรกของปัญหาโดยรวมของจังหวัดพัทลุง

โครงการวิจัยเรื่อง การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439 - 2534 จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพราะวิวัฒนาการทางการเมืองในช่วงสมัยใหม่นี้ย่อมเป็นตัวกำหนดหรือเป็นเงื่อนไขของปรากฏการณ์หรือปัญหาต่างๆ ของสังคมสมัยปัจจุบัน การศึกษาการเมืองท้องถิ่นในช่วงนี้เป็นเสมือนส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตผู้คนในบริเวณนี้ เนื่องจากเป็นเนื้อหาที่มีความใกล้ชิดและมีมหายใจสืบเนื่องกับปัจจุบัน โดยเริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2439 เมื่อมีการจัดการปกครองเมืองในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาพร้อมกับบริเวณเจ็ดหัวเมืองเป็นมณฑลนครศรีธรรมราช จนถึง พ.ศ. 2534 เมื่อผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ภาคใต้ ประกาศยุติการต่อสู้ด้วยอาวุธอย่างเป็นทางการที่จังหวัดพัทลุง จริงอยู่ดูประหนึ่งว่าโครงการวิจัยนี้จะทับซ้อนกับสารูป ฤทธิ์ชู ตามรอยช้างแลได้ : การใช้ทรัพยากรและการเมืองท้องถิ่นของบ้านโรงช้าง ตำบลบ้านพร้าว อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง (2542) ภายใต้โครงการวิจัยเรื่อง โครงสร้างและพลวัตวัฒนธรรมภาคใต้กับการพัฒนา ของสุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์ เมธีวิจัยอาวุโส สาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (2540) ของฝ่ายสนับสนุนการวิจัยเชิงวิชาการ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) แต่ก็มีข้อแตกต่างกันตรงที่ตามรอยช้างแลได้ฯ มุ่งศึกษาเฉพาะชุมชนที่มีช้างโดยใช้บ้านโรงช้างในจังหวัดพัทลุงเป็นกรณีศึกษาชุมชนที่มีช้างของภาคใต้ตอนกลาง ส่วนโครงการวิจัยเรื่อง การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบ พ.ศ. 2439 - 2534 นี้ จะเป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองท้องถิ่นโดยรวมของบริเวณลุ่มทะเลสาบแห่งนี้ ทั้งการเมืองในโครงสร้างส่วนบนและส่วนล่างที่อาศัยหลักฐานหรือมุมมองจากท้องถิ่นเป็นหลักเหมือนกับตามรอยช้างแลได้ฯ โดยมีประเด็นของการศึกษาว่าการเมืองท้องถิ่นของบริเวณนี้ในช่วงสมัยใหม่ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น ส่งผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่นมากน้อยเพียงใด อย่างไร ที่

เป็นเงื่อนไขหรือเป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์ในสมัยปัจจุบัน และชุมชนท้องถิ่นควรมีส่วนในการทำความเข้าใจตนเองในมิติประวัติศาสตร์อย่างไรจึงจะเป็นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม

วิธีดำเนินการวิจัย

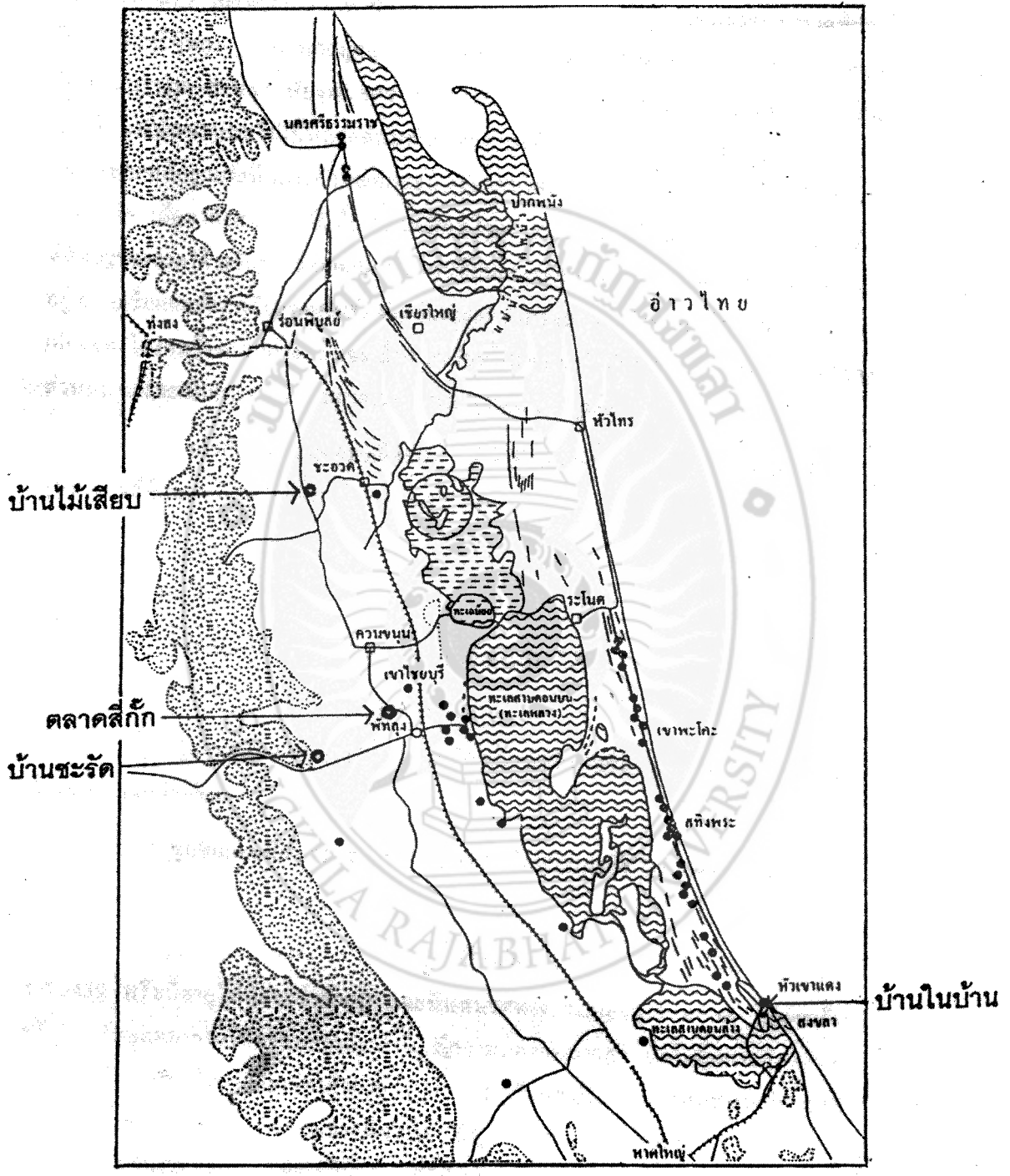
เพื่อตอบคำถามสี่ประเด็นดังกล่าว ได้ดำเนินการวิจัยดังนี้

วิธีการศึกษา ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งเน้นในเรื่องของเวลา สถานที่ และพฤติกรรมของมนุษย์มาอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมทั้งอธิบายถึงอิทธิพลและพลังของเวลา สถานที่ เหตุการณ์ที่ทำให้การกระทำมีความแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และแต่ละเวลา โดยอิงวิธีการเชิงสังคมมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ที่มุ่งศึกษาโครงสร้างของสังคมตลอดจนพลังต่างๆ ในสังคมนั้นที่กำหนดพฤติกรรมของบุคคล โดยคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษาเพื่อใช้การสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้มีส่วนรู้เห็นเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ การสังเกต และการสนทนากลุ่ม ตรวจสอบกับหลักฐานเอกสาร ทั้งเอกสารหลักและเอกสารรองจากแหล่งข้อมูลในส่วนกลางและท้องถิ่น วัตถุ สถานที่ ภาพถ่าย แผนที่ และการจัดเวทีเสวนาชุมชน แล้วจัดทำรายงานการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ร่างแรกเสนอที่ปรึกษาหรือผู้เชี่ยวชาญ และที่ประชุมสัมมนาทางวิชาการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม และปรับปรุงแก้ไขเป็นรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

แหล่งข้อมูล มีสองส่วน ส่วนแรกเป็นแหล่งข้อมูลส่วนกลาง ได้แก่ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ หอสมุดกลางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร หอสมุดกลางและสถาบันไทยคดีศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุดกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงยุติธรรม รัฐสภา ห้องสมุดสำนักพระราชเลขานุการ ห้องสมุดวิทยาลัยกองทัพบกของสถาบันวิชาการทหารบกชั้นสูง ห้องสมุดสยามสมาคมห้องสมุดหนังสืออนุสรณ์งานศพวัดบวรนิเวศวิหาร แหล่งข้อมูลเหล่านี้จะมีหลักฐานเอกสารทั้งเอกสารหลักและเอกสารรองของส่วนกลางและท้องถิ่น เช่น จดหมายเหตุรัชกาลที่ 4 - 6 พระราชหัตถเลขา เอกสารราชการของกระทรวงต่างๆ เอกสารส่วนบุคคล พระราชพงศาวดาร ตำนาน และพงศาวดารเมือง หนังสือที่รำลึกงานศพ และวาระอื่นๆ หนังสือพิมพ์นิตยสารวารสาร กฎหมาย วรรณกรรม ตำรา วิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความรายงานเดินทางบันทึกของเอกชน ข้อมูลสถิติของทางราชการ บันทึกคำฟ้องของราษฎร แผนที่ ภาพถ่าย เอกสารเหล่านี้จะเป็นต้นฉบับตัวเขียนในสมุดไทย ต้นฉบับลายมือ อักษรพิมพ์ มักมีการลงวันเดือนปีที่แน่นอนตลอดจนชื่อผู้บันทึก ผู้ออกคำสั่งให้บันทึก จึงมีประโยชน์ต่อการวิจัยมาก กล่าวคือ ทำให้ทราบระยะเวลาที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ได้ค่อนข้างแน่นอน และให้ภาพรวมทางการเมืองในโครงสร้างส่วนบนและส่วนที่เกี่ยวข้อง

ส่วนที่สอง เป็นแหล่งข้อมูลในท้องถิ่น ได้แก่ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ห้องสมุดคณะวิทยาการจัดการและคณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัย

แผนที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา
 แสดงชุมชนกรณีศึกษา : บ้านโนนบ้าน บ้านไม้เสียบ บ้านชะรัด และตลาดสีกัก

ที่มา : ไพโรจน์ สิริมนตาภรณ์และคณะ, “ทะเลสาบสงขลา” สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 7.
 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542) , หน้า 3057.

สงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ห้องสมุดสถาบันราชภัฏสงขลา ศูนย์วัฒนธรรม จังหวัดพัทลุง โรงเรียนสตรีพัทลุง สาขาหอสมุดแห่งชาตินครศรีธรรมราช สงขลา และห้องสมุดวัดมัชฌิมาวาส สงขลา ห้องสมุดส่วนบุคคล แหล่งข้อมูลเหล่านี้มักจะมีหลักฐานทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษรค่อนข้างชัดเจนกว่าแหล่งข้อมูลส่วนกลาง โดยเฉพาะหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรนั้นมีมากมาตั้งแต่สมัยเก่าที่วัฒนธรรมภายในชุมชนแข็งแกร่ง เมื่อมาถึงสมัยใหม่ยังมีมากมายเป็นทวีคูณ จนจัดได้ว่าเป็นสังคมการอ่านการบันทึกที่สำคัญของภาคใต้ หลักฐานข้อมูลเหล่านี้มักสะท้อนกระบวนการบริหารราชการ สภาพความเป็นเมืองของโครงสร้างส่วนกลาง อันจะเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับการเมืองในโครงสร้างส่วนบน และจะเป็นการตรวจสอบภายในของหลักฐานและข้อมูลอื่นๆ ด้วย

การคัดเลือกชุมชนกรณีศึกษา ได้คัดเลือกชุมชนตามสังคมดั้งเดิมที่แบ่งลักษณะชุมชนที่เป็นสี่ลักษณะใหญ่ โดยตั้งอยู่ในบริเวณปลายน้ำ กลางน้ำ และต้นน้ำของทะเลสาบสงขลา

ชุมชนเขตริมน้ำเกาะแก่ง เป็นชุมชนแถบปลายน้ำขั้วทะเลสาบ ได้แก่ ชุมชนบ้านโนบ้าน จังหวัดสงขลา

ชุมชนเขตทุ่งราบ เป็นชุมชนแถบกลางน้ำ ได้แก่ ชุมชนบ้านไม้เสียบ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ชุมชนเขตเขาควน เป็นชุมชนบริเวณแหล่งต้นน้ำเชิงเขาบรรทัด ได้แก่ ชุมชนบ้านชะรัด จังหวัดพัทลุง

ชุมชนเขตเมือง เป็นชุมชนแถบกลางน้ำอีกชุมชนหนึ่ง ได้แก่ ตลาดสี่กั๊ก จังหวัดพัทลุง

ชุมชนแต่ละเขตที่คัดเลือกศึกษานั้นมีมาก่อนการจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชใน พ.ศ. 2439 หรือมีอายุไม่น้อยกว่าร้อยปี และมีบทบาททางการเมืองสูงมาตลอด วิธีการเก็บหลักฐานข้อมูลพยายามให้ครอบคลุมทุกด้าน มีความหลากหลายสูง แต่ก็เน้นการสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้รู้ หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ ควบคู่กับการสังเกต การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีเสวนาชุมชน โดยเริ่มจากปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการไปสู่อดีตในมิติประวัติศาสตร์ด้านการเมือง ทำให้ได้ข้อมูลที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนท้องถิ่นได้ดีที่สุด มีชีวิตชีวา และตรวจสอบกับข้อมูลที่ได้จากหลักฐานประเภทอื่นๆ ที่สำคัญคือ เป็นมุมมองของชุมชนท้องถิ่นเอง เพื่อให้ความสำคัญกับผู้คนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาและช่วยเสริมสร้างปัญญาขึ้นในชุมชนท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนและเกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง

การประมวลผลข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการ อาศัยข้อมูลจากชุมชนกรณีศึกษา จากชุมชนอื่นๆ ที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจเพิ่มเติมด้วยตัวเอง จากหลักฐานเอกสารส่วนกลางและอื่นๆ ตลอดจนข้อมูลและข้อคิดเห็นจากนักวิจัยในกลุ่มโครงการ นักวิชาการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และเวทีเสวนาชาวบ้าน ทั้งนี้ได้นำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ร่างแรกต่อผู้เชี่ยวชาญหรือที่ปรึกษาโครงการ และต่อการประชุมสัมมนาทางวิชาการของกลุ่มโครงการ

ที่ปรึกษา และผู้ทรงคุณวุฒิ นำไปประกอบการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมและปรับปรุงแก้ไข รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และนำผลการวิจัยไปใช้ในระดับชาวบ้าน ระดับเครือข่าย ปรินญาโท ทั้งนี้ นอกจากจะได้องค์ความรู้ด้านการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบ สงขลาในสมัยใหม่ ที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทางการเมืองในบริเวณนี้แล้วยังอาจ จะนำรูปแบบการวิจัยไปปรับใช้สำหรับศึกษาในพื้นที่หรือท้องถิ่นอื่น ๆ ต่อไป

การนำไปใช้ เนื่องจากผู้วิจัยเป็นคนในท้องถิ่น ทำงานในท้องถิ่น ประสบการณ์ใน การศึกษาชุมชนและได้คัดเลือกผู้ช่วยวิจัยจากผู้คนในชุมชน ทำงานในชุมชน สนใจใน การศึกษาชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจึงได้ร่วมกันศึกษาข้อมูลภาค สนามชุมชนกรณีศึกษาดังกล่าว ชุมชนละ 15 - 20 ครั้ง ร่วมกันประชุมติดตาม ประเมินผลการศึกษา และร่วมกันจัดเวทีเสวนาชุมชนกรณีศึกษาทั้งสี่ชุมชนสี่ครั้ง อีกทั้ง ร่วมประชุมกับกลุ่มโครงการเป็นระยะตามกำหนดในจังหวัดสงขลาและพัทลุงรวม 8 ครั้ง เพื่อแลกเปลี่ยนเสริมความรู้ทางการวิจัยกับนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง และรายงานความ ก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงานแต่ละโครงการ รวมทั้งเพื่อตรวจสอบข้อมูล และเป็นการเสริมสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของ ตนเองในมิติประวัติศาสตร์

นอกจากนั้น ในส่วนของผู้วิจัยยังได้ดำเนินการในเชิงซ้อน กล่าวคือ นำมา ประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนรายวิชาหลักฐานประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ชั้น มัธยมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนสตรีพัทลุง โดยให้ผู้เรียนรวมกลุ่มกันศึกษาชุมชนตนเองใน ระยะสั้น ๆ ร่วมสองเดือน ซึ่งเน้นกระบวนการวิจัยมากกว่าผลงาน แต่ก็ได้รายงานวิจัย ฉบับยาวชนที่ผู้จัดทำภาคภูมิใจ ทั้งที่เป็นชุมชนกรณีศึกษาของผู้วิจัยและชุมชนอื่น ๆ ใน จังหวัดพัทลุงซึ่งเป็นหน้าที่ส่วนใหญ่ของทะเลสาบสงขลา รวมทั้งให้ชมรมรักษะคลอง และ ชมรมรักษะป่าเขาทะเลสาบ ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ได้สำรวจชุมชนตนเองและ สำรวจแบบกรณีศึกษา ณ คลองลำและเขาเจ็ดยอด แหล่งป่าต้นน้ำเทือกเขาบรรทัด ใน ขณะเดียวกันผู้วิจัยก็ได้ร่วมเวทีเสวนาของโครงการอื่นในกลุ่มโครงการ ร่วมสัมมนาใน โครงการอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับลุ่มทะเลสาบสงขลา ภาคใต้ ภาคเหนือ ประเทศไทย และ ระดับนานาชาติ อีกทั้งร่วมเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในโครงการวิจัยเครือข่ายระดับปริญญาโท และ ร่วมเป็นที่ปรึกษาโครงการวิจัยชุมชนในจังหวัดพัทลุง ภายใต้การสนับสนุนของสำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย เพื่อเรียนรู้ พัฒนาตน พัฒนางานวิจัย และเป็นการเสริม สร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นตนเองในมิติประวัติศาสตร์อีก มิติหนึ่งด้วย

องค์ความรู้

ผลการศึกษา เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนหรือเป็นประวัติศาสตร์จาก ภายในของชุมชนท้องถิ่นมากกว่าของผู้วิจัย แบ่งเป็นห้าบท โดยแยกบทนำและบทส่ง ท้ายไว้ต่างหาก บทนำ ว่าด้วยใจวิทยวิจัยและแนวทางการศึกษา บทที่ 1 ศึกษา การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อน พ.ศ. 2439 โดยพิจารณาถึงภูมิศาสตร์

พลวัตของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองพลวัต บทที่ 2 ถึงบทที่ 5 ศึกษาศึกษาการเมืองของชุมชน กรณีศึกษา พ.ศ. 2439 - 2534 สี่ชุมชน ชุมชนละบทว่าด้วยชุมชนบ้านใน บ้าน ตลาด สี่ก๊ก ชุมชนบ้านชะรัด และชุมชนบ้างไม้เสียบ ตามลำดับ โดยพิจารณาประเด็น เหมือน ๆ กับในบทที่ 1 ประกอบด้วย ทำเลที่ตั้ง โครงสร้างทางเศรษฐกิจโครงสร้างทาง สังคมวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองใน พ.ศ. 2439 ถึงปัจจุบันเนื่องจาก เรื่องราวเหล่านี้เกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด ทำให้มองเห็นภาพชุมชนกรณีศึกษาเป็นองค์รวม และสะท้อนถึงการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อน พ.ศ. 2439 และหลัง พ.ศ. 2439 นายเปรียบเทียบเชิงโครงสร้าง เฉพาะบทที่ 2 ศึกษาการเมืองของชุมชนบ้านใน บ้านได้เพิ่มประเด็นความสัมพันธ์ของบ้านใน บ้านกับการเมืองภาครัฐ พ.ศ. 2439 - 2534 หรือความสัมพันธ์ของการเมืองภาคประชาชนกับภาครัฐในช่วงร่วมร้อยปีนั้น เนื่องจาก ชุมชนนี้ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้ตัวเมืองสงขลา ซึ่งเป็นศูนย์อำนาจในการบริหารจัดการ ทรัพยากรของลุ่มทะเลสาบสงขลา ส่วนบทส่งท้าย กล่าวถึงสาระทั้งหมดในลักษณะตอบ โจทย์วิจัยสี่ประเด็นข้างต้น คือวิวัฒนาการทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439 - 2534 ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเมืองท้องถิ่น พ.ศ. 2439 - 2534 ผลกระทบจากการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2539 - 2534 ที่มีต่อชุมชนและท้องถิ่น และแนวทางการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมี ส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา เนื้อหาแต่ละบทมีแผนที่ ภาพถ่าย แผนภูมิ และตารางประกอบ

วิวัฒนาการทางการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439 - 2534
ก่อน พ.ศ. 2439 ภาพโดยรวมของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาแยกออกจากกันเป็น สองส่วน คือ ส่วนที่เป็นเกาะเทนมหาและส่วนที่เป็นผืนแผ่นดินใหญ่ส่วนหนึ่งของ คาบสมุทรมลายูโดยส่วนที่เป็นเกาะวางเป็นแนวขนานกับผืนแผ่นดินใหญ่ที่มีลักษณะเป็น อ่าวขนาดใหญ่ ลักษณะทางกายภาพเช่นนี้ส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากร มนุษย์และการบริหารจัดการทรัพยากรผลการศึกษาสอดคล้องกับกรอบแนวคิดเบื้องต้นว่า บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในปัจจุบันก็คือร่องรอยของเมืองพัทลุงในสมัยก่อนการเติบโต ของเมืองสงขลาในช่วงปลาย พุทธศตวรรษที่ 22 เป็นบริเวณหนึ่งของภาคใต้ที่มี พัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน เป็นรอยต่อของพุทธศาสนากับอิสลาม มีเส้น ทางเดินบกหลายทาง เมื่อเมืองสงขลาเติบโตขึ้น ส่วนกลางพยายามแบ่งแยกแล้ว ปกครอง แต่ก็อาศัยเมืองนครศรีธรรมราชดูแลหัวเมืองในภูมิภาคนี้ และเป็นฐานขยายอำนาจลง ไปทางปลายแหลมมลายู ความเติบโตของท้องถิ่นมีผลมาจากการค้ากับภายนอก และ ความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาที่ผสมผสานกับอิทธิพลของพราหมณ์ และความเชื่อ ดั้งเดิมกลุ่มผู้ปกครองมีสิทธิและอำนาจในการบริหารจัดการทรัพยากรสูง เพราะมักเป็น เครือญาติกันแต่ก็มักขัดแย้งกันเรื่องผลประโยชน์ในพื้นที่บ้าน และมีความสามารถในการ เปิดตัว ปรับเปลี่ยนดังปรากฏหลักฐานเอกสารประเภทกฎหมายท้องถิ่นที่รับกฎหมาย ของทางส่วนกลางมาปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น จึงสามารถประสาน

ประโยชน์กันได้ จนจัดได้ว่าเป็นสมัยเก่าที่วัฒนธรรมภายในชุมชนแข็งแกร่ง แม้จะมีวัฒนธรรมจากกลุ่มชนภายนอกเข้ามาผสมผสาน แต่ก็มักจะถูกหลอมละลายจนหมดกลิ่นอายของวัฒนธรรมต่างถิ่น อิทธิพลทางการเมืองค่อนข้างรุนแรง ก่อให้เกิดการปล้นสะดมบ่อยครั้ง ทั้งจากภายในและภายนอก และนับตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 25 การคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกทวีความรุนแรงขึ้นในหัวเมืองภาคใต้ โดยเฉพาะบริเวณเมืองประเทศราชมลายู ทำให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยต้องทรงเริ่มจัดการปกครองเสียใหม่ เพื่อตั้งอำนาจเข้าสู่พระราชวงศ์จักรี ตามพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงจัดตั้งมณฑลนครศรีธรรมราชขึ้นใน พ.ศ. 2439 มีข้าหลวงเทศาภิบาลประจำอยู่ที่เมืองสงขลาบังคับบัญชาเมืองตั้งแต่นครศรีธรรมราช ตลอดไปถึงบริเวณเจ็ดหัวเมือง

อย่างไรก็ดี ยังมีข้อค้นพบใหม่ที่เพิ่มเติมจากกรอบแนวคิดเดิมว่า ในช่วงสมัยเก่านั้น มีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและค่านึงการใช้อย่างคุ้มค่า ในขณะที่การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์สะท้อนถึงพัฒนาการของแนวคิดสิทธิสตรีที่ได้รับการยกย่องให้เสมอบุรุษเพศ และแนวคิดถึงความผูกพัน ห่วงใยต่อผู้ที่เป็นพวกเดียวกัน จึงให้ความสำคัญต่อการควบคุมและการเลือกคู่ครอง เชื่อมโยงไปสู่ระบบเกอลอ - ดองในยุคสมัยต่อไป โดยมีสมเด็จพระราชมนูนี้เป็นเหมือนพัฒนามาจากพระราชานักรบ นางเลือดขาวดูเหมือนจะสืบทอดพระนางตารา ทั้งคู่ต่างเปรียบเสมือนคนไทยพื้นบ้านหรือกลุ่มทางนครศรีธรรมราชในตระกูล ณ นคร ตะเะ โม่กอลล์ ในตระกูล ณ พัทลุง เป็นตัวแทนของกลุ่มชนที่มักจะถูกเรียกว่า “แขก” หรือชุมชนมุสลิม และเหยียง ในตระกูล ณ สงขลา เป็นกลุ่มคนจีนที่แทรกซ้อนเข้ามาในสองกลุ่มแรก

จากชุมชนกรณีศึกษาครอบครัวทะเลสาบ เริ่มตั้งแต่บ้านในบ้านชุมชนเขตริมทะเลตลาดสี่กั๊กชุมชนเขตเมือง บ้านชะรัดชุมชนเขตเขาควนแถบเชิงเขาบรรทัด และบ้านไม้เสียบชุมชนเขตทุ่งราบ รวมทั้งชุมชนอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและส่วนกลาง พบว่าต่างมีปัญหาเหมือนกันในปัจจุบันประการหนึ่ง คือ ปัญหาเสียดิน ซึ่งต่างมองเห็นว่าเกี่ยวพันกับทุกเรื่อง และโยงไปถึงประวัติศาสตร์ จนกล่าวได้ว่าวิวัฒนาการทางการเมืองของท้องถิ่นในสมัยใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึง พ.ศ. 2534 เป็นเงื่อนไขหรือเป็นตัวกำหนดปรากฏการณ์ต่างๆ ในสมัยปัจจุบัน

การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาใน พ.ศ. 2439 - 2534 มีวิวัฒนาการเป็นสามช่วง กล่าวคือ **ช่วงแรกตั้งแต่ พ.ศ. 2439 ถึงสมัยที่ญี่ปุ่นขึ้นในสงครามโลกครั้งที่สอง** กระบวนการสร้างรัฐชาติของส่วนกลางด้วยระบบราชการสมัยใหม่ ผสมผสานระบบอุปถัมภ์ คักดินา เรือเมล์ รถไฟ และการศึกษาแบบตะวันตก ประสานสื่อพื้นบ้านประเภทหนังตะลุงและมโนราห์ ได้คืบคลานเข้ามาลิดรอนสิทธิชุมชนท้องถิ่นมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะนัยทางความรู้สึกในการบริหารจัดการทรัพยากร มนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชุมชนท้องถิ่นหันมาพึ่งพากันเองด้วยการผูกตองผูกเกลอตามแบบวัฒนธรรมพื้นบ้านอย่างเข้มข้น แต่กลไกรัฐที่มาจากต่างถิ่นมักมองว่าเกิดใจชุมชนใจเพิ่มขึ้นมากมาย จนถึงกับต้องตั้งกองปราบปรามขึ้นมาเฉพาะกิจ ในขณะที่การ

ติดต่อภายในชุมชนท้องถิ่นยังทุกกันดาร มีเพียงการเดินทางทำบุญป่าลุ่มน้ำลุ่มโคลนและเรือแจว มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเริ่มเป็นแหล่งให้การศึกษาสมัยใหม่ อีกทั้งเป็นแหล่งให้การบินเชิง โดยมีพระเป็นผู้สอนหนังสือควบคุมคุณธรรมมีมโนราห์และหนังตะลุงเป็นผู้ให้ความบันเทิงควบคุมคุณธรรม บ้าน วัด โรงเรียน มโนราห์ หนังตะลุง และชุมชนต่างพึ่งพากันเอง ภายในชุมชนจึงมีเพียงกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่เป็นกลไกรัฐ ซึ่งเป็นตำแหน่งที่คนส่วนใหญ่ไม่พึงประสงค์ เพราะตำแหน่ง “โจร” หรือ “ชุมโจร” ในสายตาของกลไกรัฐที่มาจากต่างถิ่นกับกลไกรัฐในท้องถิ่นมักแตกต่างกัน การที่กลไกรัฐจากต่างถิ่นมักมองการผูกคองผูกเกลียดกักล่าวว่าเป็นโจรหรือชุมโจร ก็ใช้นโยบายโจรปราบโจร ซึ่งก่อให้เกิดการเบี่ยงเบนความจริงได้ในทางการปราบปรามและกลายเป็นสิ่งสร้างเสริมอิทธิพลขึ้นภายในชุมชน โดยเฉพาะในกลุ่มของผู้ใหญ่บ้าน กำนันหรือแม้แต่ผู้นำทางศาสนาที่มักผูกขาดในตระกูลกลุ่มผู้นำเหล่านี้จึงเป็นได้ทั้งผู้ปกป้องคุ้มครองชุมชน มีบารมีเป็นที่นับถือและหรือผู้สร้างอิทธิพล เอาผลประโยชน์จากทรัพยากรในลักษณะโจรหรือชุมโจร ผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนทุกเขตที่ทำการผลิตเชิงซ้อน ทั้งทำไร่ ทำนา ทำสวน ทำปลา อยู่ในภาวะจำยอม แต่มีจำนวนไม่น้อยที่ปฏิเสธอำนาจของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ด้วยการไม่ยอมจ่ายเงินส่วยหรือภาษีรัฐชุกการและหลบหนีไปเป็นโจร หรือเข้าไปอยู่ในชุมโจรตามป่าเขาทุกเขตพื้นที่ มีเขตเขาควน แดงเชิงเขาบรรทัด แหล่งป่าต้นน้ำของทะเลสาบสงขลาเป็นแหล่งหลบหนีที่ดีที่สุด สถานการณ์เหล่านี้ คือจุดกำเนิดของขบวนการชาวนา

ช่วงที่สองตั้งแต่ พ.ศ.2490 – 2504 เริ่มมองเห็นถึงกระบวนการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น สืบเนื่องมาจากหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ยางพารา ติบูกูลูแลแฟรม แล้ว แม้แต่ผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งการทำปลาหรือการประมงก็เริ่มมีราคาขึ้น ดังกรณีการประมูลล่องโพงพางของชุมชนเขตริมทะเลสาบสงขลา เศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นเริ่มเข้าไปผูกพันกับระบบเศรษฐกิจโลกมลายูของอังกฤษมากกว่ากรุงเทพฯ แต่ยังเป็นการขายตรงมากกว่าการขายส่งวัฒนธรรมการผูกคองผูกเกลียดจึงแพร่กระจายออกนอกท้องถิ่น และเริ่มแปรเปลี่ยนไปในเรื่องผลประโยชน์มากขึ้น อำนาจในการบริหารจัดการทางการศึกษาและศาสนายังคงอยู่ด้วยกัน ฝ่ายพุทธศาสนา มีสำนักเรียนเกิดขึ้นมากมาย โดยมีสายงานพระธรรมทูต ผู้เป็นเชื้อสายของกลุ่มผู้ปกครองเมืองในสมัยเก่าทำงานอย่างแข็งขัน ทำให้ผู้คนในชุมชนท้องถิ่นเข้าใจถึงศาสนามากขึ้น แต่ก็บั่นทอนความเชื่อทางอำนาจลี้ลับหรือเวทมนิยม ไสยศาสตร์ มีหนังตะลุง มโนราห์ ช่วยเผยแพร่วัฒนธรรมและการศึกษาสมัยใหม่ทางอ้อมมากขึ้น

ส่วนชุมชนมุสลิมนั้น ผลพวงจากนโยบายชาตินิยมของ จอมพลป. พิบูลสงคราม ทำให้การศึกษาไหวตัวมากขึ้น โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาศาสนาในชุมชนปรับเปลี่ยนรูปแบบมากขึ้น แต่ก็มีหลายแห่งที่จำต้องยุติบทบาทลง ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในวงกว้างขึ้นมีเครือข่ายทั้งในและต่างประเทศ วัฒนธรรมการผูกคองผูกเกลียดมีส่วนทำให้ชุมชนไทยพุทธและชุมชนมุสลิมมีความผูกพันกันมากขึ้น ดังปรากฏชัดเจนในรูปของตัวตลกหนังตะลุง ต่างมีอัตลักษณ์เหมือนคนในชุมชนท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบ และมักมีประวัติความเป็นมาว่าเป็นชาวสงขลา พัทลุง หรือนครศรีธรรมราชทั้งสิ้น แม้ว่า

บางตัวมีประวัติความเป็นมาที่คลุมเครือ แต่ก็คลุมเครืออยู่ในสามจังหวัดนี้ และสามารถ
จำแนกได้ว่าตัวตลกใดเป็นคนไทย จีน แขก (มุสลิม) หรือฝรั่ง เช่น

ไทย มี นายเท่ง นายสีแก้ว นายหนูน้อย นายยอดทอง นายขวัญเมือง
แขกหรือมุสลิม มีนายสะหม้อ ซึ่งมักคู่กับนายขวัญเมืองที่เป็นไทยพุทธ
จีน มีอ้ายโต อ้ายเงินจ๋อง
ฝรั่ง มีอ้ายดิก อ้ายปราบ

สำหรับนายสีแก้วนั้น ดูเหมือนเป็นสัญลักษณ์ของ “นายพื้นบ้าน” ในขณะที่
นายยอดทองก็มักมีฉายาว่า “อ้ายทองบ้านนาย” ส่วนนายเท่งจัดเป็นอัตลักษณ์ของคนพื้น
บ้านแถบนี้ทั้งรูปลักษณ์ การแต่งกาย นิสัยใจคอ และลีลาการพูด โดยเฉพาะกับคนจีน
และฝรั่งดูจะไม่ชอบใจนักเห็นได้จากคำนำหน้าชื่อว่า “อ้าย” ในขณะที่มุสลิมมีฐานะเท่า
เทียมกัน ใช้คำนำหน้าชื่อว่า “นาย” เหมือนคนไทย คำว่า “นาย” จึงมีสองนัย คือ นัย
ที่กลุ่มของตนเป็นหนึ่งในหนึ่ง และนัยที่หมายถึงข้าราชการซึ่งก็ไม่เป็นที่ถูกใจเช่นเดียวกับคนจีน
และฝรั่ง เนื่องจากการเมืองท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบในช่วงนี้ รัฐมีแต่ริบเอาผลประโยชน์จาก
ท้องถิ่นชุมชน ในขณะที่ชาวนามักหมายถึงไทยพุทธและมุสลิมส่วนใหญ่ ซึ่งมีแต่ให้หรือ
เป็นฝ่ายเสียผลประโยชน์จากการบริหารจัดการทรัพยากรของกลไกรัฐ ขบวนการชาวนาใน
ช่วงนี้จึงถูกบีบรัดมากขึ้นกว่าช่วงแรก โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องทุน

ช่วงที่สามหลัง พ.ศ. 2504 - 2534 ขบวนการชาวนามีอิทธิพลสูงจนได้ชื่อว่า
เป็นยุคสมัยของสงครามแย่งชิงทรัพยากรชาวนา โดยขบวนการชาวนาเข้าไปเป็นผนัง
ทองแดงกำแพงเหล็กให้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยส่งผลให้สถานการณ์นำไปสู่
กรณีดังแดงอันลือลั่นและผู้แทนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในจังหวัดพัทลุง และ
นครศรีธรรมราชได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ต่อจากนั้นหนึ่งทะเลงหลายคณะ
ก็เข้าไปเป็นสื่อชั้นดีในการขยายเขตงานให้ขบวนการชาวนา จนนายหนึ่งทะเลงบางคน
ได้รับเลือกเป็นสมาชิก สภาผู้แทนราษฎรจังหวัดพัทลุงติดต่อกันถึงสองสมัย โดยสังกัด
พรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งใช้วัฒนธรรมการผูกคองผูกเกลือกหาคะแนนนิยม หรือแม้แต่ใน
วงการศาสนาก็ยังสัมผัสได้ว่านโยบายเงินผันในสมัยของหม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช
ได้กลายเป็น “เงินปัน” ไป การศึกษาและการศาสนาถูกแยกออกจากกันอย่างชัดเจน และ
ถูกรอบงำโดยรัฐแทบหมดสิ้น เนื่องจากรัฐมีเครื่องมือกระชับอำนาจที่สำคัญยิ่ง คือ ถนน
หนทาง และนโยบายการผลิตเพื่อขาย อีกทั้งวิธีการผลิตแบบภาคกลาง ส่งผลให้วาทะ “ไม่
รบนายไม่หายจน” ของขบวนการชาวนาดังก้องทั่วท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้รัฐ
ในสมัยของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ผู้คนจากท้องถิ่นแถบนี้ได้คิดทบทวนถึงนโยบาย
ของรัฐในสมัยที่ผ่านมา เป็นที่มาของคำสั่งนายกรัฐมนตรี ที่ 66/23 และ 66/25 ตามลำดับ
และส่งผลให้ชาวนาที่ถูกเรียกว่าเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ได้ออกมาร่วมพัฒนา ชชาติ
ไทย โดยฝ่ายรัฐและฝ่ายขบวนการชาวนาได้มีการเจรจาที่นำไปสู่การประกาศยุติการต่อสู้
ด้วยอาวุธอย่างสิ้นเชิงและเป็นทางการ เมื่อวันที่ 28 ธันวาคม 2534 ณ ศาลากลาง
จังหวัดพัทลุงศูนย์อำนาจของตลาดสี่กั๊ก ซึ่งขบวนการชาวนาลุ่มทะเลสาบสงขลาถือเอา
เป็นจุดเริ่มต้นการต่อสู้ด้วยอาวุธในภาคใต้

ปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่มีผลต่อการเมืองท้องถิ่น พ.ศ.

2439-2534 ภาพโดยรวมของวัฒนธรรมทางการเมืองในช่วง พ.ศ. 2439 - 2534 จัดได้ว่าเป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติ ในช่วงแรกมีการพึ่งพากันสูง สองช่วงหลังระบบทุนค่อย ๆ คืบคลานเข้ามาแทนที่เป็นผลให้การเมืองทวีความรุนแรงขึ้นตามกระแสของระบบทุน และการรู้เขารู้เรากันมาก่อนแต่ก็มีข้อแตกต่างกันในรายละเอียดของแต่ละพื้นที่ พิจารณาได้ชุมชนกรณีศึกษารอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ณ บ้านโนบ้าน ตลาดสี่กั๊ก บ้านชะวัด และบ้านไม้เสียบ

บ้านโนบ้าน เป็นชุมชนดั้งเดิมของจังหวัดสงขลาในบริเวณปากทะเลสาบสงขลามีวิถีชีวิตเกี่ยวพันกับตัวทะเลสาบทั้งระบบ โดยสภาพทำเลที่ตั้งบีบบังคับให้ผู้คนเลือกโพงพางเป็นเครื่องมือหลักทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ทางวัฒนธรรม และทางการเมือง ในขณะที่รัฐส่วนกลางก็พยายามเข้ามาด้วยความระมัดระวังเพื่อบริหารจัดการทรัพยากร โดยอ้างว่าสามารถตัดสินใจและบริหารการใช้ทรัพยากรได้ดีกว่า เป็นผลให้ชุมชนต้องปรับตัวในการจัดการทรัพยากรภายในด้วยระบบเครือญาติและความเป็นมุสลิมเป็นระยะ ๆ จนก่อให้เกิดรอยปริร้าวขึ้นในกลุ่มผู้นำชุมชนและรอยปริร้าวนั้นถูกตอกย้ำด้วยความยากลำบากในการประกอบอาชีพ อันสืบเนื่องมาจากความเสื่อมโทรมของทะเลสาบสงขลา และปัญหาเสียดินที่สืบเนื่องมาจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ทำให้องค์กรอิสลามระหว่างประเทศพยายามเข้ามามีบทบาทชี้นำกลุ่มผู้นำ จนอิสลามกลับกลายเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน และถูกนำมาใช้อย่างได้ผล ทั้งเพื่อการเมืองภายในชุมชน ระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับชาติ ตลอดจนระดับสากล ความเป็นมุสลิมสุไลมานจึงเป็นพลังทางประวัติศาสตร์ในบริบทการเมืองปัจจุบัน รูปธรรมอย่างหนึ่งคือสมาชิกวุฒิสภาของจังหวัดสงขลาคนหนึ่งเป็นคนของชุมชนนี้

ตลาดสี่กั๊ก คือ ตัวเมืองใหม่ของจังหวัดพัทลุง การเมืองของตลาดสี่กั๊กใน พ.ศ. 2439 - 2534 เห็นถึงความพยายามของการแย่งชิงการนำระหว่างรัฐกับกลุ่มอำนาจเดิม ทำให้ภูมิปัญหาท้องถิ่นในรูปแบบของการผูกเกลอเป็นที่นิยมแพร่หลาย และก่อให้เกิดขบวนการชาวนาในรูปแบบของโจร ชุมโจรและในนามของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในสายตากลไกรรัฐ จนส่งผลให้การเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาในท้องถิ่นพัทลุงเป็นความร่วมมือผู้คนในท้องถิ่นที่นิยมการศึกษาแบบตะวันตกมากกว่ารัฐ ปรากฏชัดเจน ทั้งในประเด็นการศึกษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรม ในขณะที่ตัวเมืองสงขลา ศูนย์อำนาจใหญ่เป็นเสมือนหนึ่งราชสำนักเคลื่อนที่ หาดใหญ่เติบโตเร็วจนดูประหนึ่งเป็นเมืองนานาชาติของภาคใต้ ความรู้สึกทางชาติพันธุ์ไทย จีน แขก ของผู้คนในท้องถิ่นมีไม่มากเท่าในชุมชนบ้านโนบ้าน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน จึงก่อให้เกิดความเหนียวแน่นของท้องถิ่นนิยมในลักษณะพวกพ้องเดียวกัน แต่ก็น้อยเนื้อต่ำใจในความเป็นพัทลุงที่ดูไม่เท่าเทียมดินแดนรอบข้าง และมักถูกล้อเลียนจากบุคคลทั่วไปในเกี่ยวกับการพัฒนาทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม **จนดูเป็นเมืองชายขอบของกลุ่มทะเลสาบสงขลา**

บ้านชะวัด เป็นชุมชนในเขตเขาควนของจังหวัดพัทลุง โดยตั้งอยู่ในแถบเชิงเขา

ด้านตะวันออกของเทือกเขาบรรทัด ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของกลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งมีความหลากหลายของฤดูกาลและชีวภาพ ส่งผลต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ และได้สร้างตำนานของบ้านเมืองมากมาย ทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่ให้โอกาสแก่ผู้คนในการหักล้างถางพง ทำไร่ ทำสวน ทำนา หาชของป่าหาอิสรภาพและความมั่นคงในการตั้งถิ่นฐาน อีกทั้งอยู่ในเส้นทางข้ามคาบสมุทรมาลายูระหว่างฝั่งอ่าวไทยกับทะเลอันดามัน เป็นผลให้มีผู้คนหลากหลายกลุ่มทั้งชาติพันธุ์แขก จีน ไทย ตลอดจนคนพื้นเมืองดั้งเดิม หลากหลายความเชื่อและศาสนา ต่างฝ่ายต่างเข้าครอบครองทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ จนในที่สุดกลุ่มมุสลิมเชื้อสายตระกูล ณ พัทลุง เช่นเดียวกับกลุ่มผู้ปกครองเมืองพัทลุงได้เป็นเจ้าของเข้าครอบครอง ในฐานะหัวเมืองขึ้นของเมืองพัทลุงในระยะที่ทะเลด้านอ่าวไทยมีพลวัตเป็นทะเลสาบสงขลา ในขณะที่ตระกูล ณ พัทลุง ชาติพันธุ์แขกมีอำนาจแถบตอนบนของกลุ่มทะเลสาบ ตระกูล ณ สงขลาชาติพันธุ์จีนมีอำนาจแถบตอนล่าง ทั้งสองเป็นเครือญาติกัน แต่ตระกูล ณ สงขลามีโอกาสมากกว่า โดยเฉพาะทางด้านการค้า เป็นผลให้คนจีนและผู้คนเชื้อสายจีนสงขลา ได้เข้ามามีอำนาจปกครองหัวเมืองชะรัดราวสี่สิบปีก่อนการปฏิรูปอำนาจใน พ.ศ. 2439 และสืบต่อมาอีกประมาณร้อยปี การเมืองของชุมชนชะรัดใน พ.ศ. 2439 - 2534 จึงเป็นเรื่องของการแก่งแย่งชิงทรัพยากรระหว่างมุสลิมชาติพันธุ์แขกกับกลุ่มไทยพุทธชาติพันธุ์จีน แต่ทั้งสองกลุ่มเป็นเครือญาติกัน นับได้ว่าเป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติเช่นเดียวกับตลาดสี่ก๊กและบ้านในบ้าน โดยรัฐพยายามเข้ามาบริหารจัดการทรัพยากรแทนกลุ่มอำนาจเดิมมากขึ้นเรื่อย ๆ ส่งผลให้เกิดขบวนการชาวนาในนามโจร ชุมโจร และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในลักษณะเครือญาติ เครือข่ายของชุมชนตลาดสี่ก๊ก อีกทั้งทำให้กลุ่มมุสลิมได้กลับเข้ามามีอำนาจในชุมชนชะรัดในระยะที่การคมนาคมเริ่มสะดวกขึ้น จนตราบเท่าทุกวันนี้ แต่ด้านพื้นที่เปลี่ยนแปลงไปมาก เดิมทีหัวเมืองชะรัดครอบคลุมพื้นที่อำเภอกงหราปัจจุบัน ปัจจุบันชะรัดเป็นตำบลหนึ่งในห้าตำบลของอำเภอกงหรา จำนวนทรัพยากรมนุษย์เพิ่มอย่างรวดเร็วเหมือนบ้านในบ้าน ในขณะที่จำนวนทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลงลง เช่นกัน จึงเป็นประเด็นว่า ชุมชนจะร่วมกันหาทางออกต่อไปอย่างไรจึงจะอยู่รอด เข้มแข็งและพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

บ้านไม้เสียบ เป็นชุมชนในกลุ่มน้ำปากพอง จังหวัดนครศรีธรรมราช แต่ก็อยู่ในพื้นที่ราบลุ่มแถบตอนกลางน้ำของกลุ่มทะเลสาบสงขลาเช่นเดียวกับตลาดสี่ก๊ก และเป็นพื้นที่ตะเข็บรอยต่อของจังหวัดนครศรีธรรมราชกับพัทลุง ในร่วมร้อยปีที่ผ่านมาแม้ว่าจะเป็นที่ที่ในเขตการปกครองของนครศรีธรรมราช แต่ทำเลที่ตั้งก็ผลักดันให้มีโครงสร้างทางเศรษฐกิจและโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมเป็นลูกผสมของชาวเมืองนครศรีธรรมราชพัทลุงและสงขลาและยังทำให้วัฒนธรรมในทางการเมืองถูกผนวกกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของชาวพัทลุงดังปรากฏการณ์ขบวนการชาวนาในนามของโจรผู้ร้าย และผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์แห่งพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ที่เชื่อมโยงกับขบวนการชาวนาในพัทลุง โดยเป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติเช่นเดียวกับตลาดสี่ก๊ก บ้านชะรัด และบ้านในบ้าน แต่มีลักษณะเด่นในการช่วงชิงการนำความเป็นหนึ่งแบบ

นครศรีธรรมราช ศูนย์ส่งเสริมการเรียนรู้ของชุมชนไม่เสียบ จึงต้องมีภาระอันหนัก
หน่วงในการถักทอภูมิปัญญาไม่เสียบ เพื่อการพึ่งตนเองในกระแสโลกปัจจุบัน

จากชุมชนกรณีศึกษารอบลุ่มทะเลสาบสงขลาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าชุมชนในเขต
ต้นน้ำอย่างบ้านชะวัด เขตกลางน้ำอย่างตลาดสี่ก๊กและบ้านไม่เสียบ และเขตปลายน้ำ
อย่างบ้านในบ้าน ต่างมีทำเลที่ตั้ง โครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างทางสังคม
วัฒนธรรมเป็นเบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ทั้งสิ้น ชุมชนแต่ละเขตเหล่านี้
ดั้งเดิมต่างมีทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ มีการผลิตเชิงซ้อนในลักษณะทำไร่
ทำนา ทำสวน ทำปลา และถือเอาทะเลสาบ ที่ดิน ป่าไม้ ป่าเขา เป็นสิทธิของชุมชน
เมื่อรัฐพยายามเข้ามาบริหารจัดการด้วยการคมนาคม ระบบอุปถัมภ์ การใช้
กระบวนการทางกฎหมายและทางการศึกษาแบบตะวันตกเป็นผลให้ชุมชนท้องถิ่นเริ่มมี
ความผูกพันกับรัฐบาล และเริ่มมีความรู้สึกว่าจะเป็นส่วนหนึ่งของรัฐประชาชาติไทย ก็
เท่ากับรัฐพยายามดึงผู้คนออกจากชุมชนท้องถิ่น จนเรียกได้ว่าเป็นการกลายพันธุ์เป็น
พันธุ์ใหม่ โดยเฉพาะกลุ่มที่กลายเป็นข้าราชการ มักวางตนเป็น “นาย” แทนรัฐอาศัย
กำนันและผู้ใหญ่บ้านเป็นลูกมือ ทั้ง ๆ ที่เป็นคนในชุมชนท้องถิ่น แต่ความเป็นกลไกรัฐ
ต้องมองแบบรัฐจึงจะก้าวหน้า มักมองว่าการผูกตองผูกเกลอเป็นขบวนการของใจแต่ก็
ทำด้วยโดยใช้ใจปราบใจ อีกทั้งผลักดันให้ชาวนาไปหลบหนีรวมตัวกับกลุ่มชาวนาที่มี
ปฏิกริยาต่อเงินรัชชูปการกลายเป็นขบวนการชาวนา ขบวนการชาวนาก็มีหลากหลาย
กลุ่มขึ้น ในขณะที่กลุ่มชาวนาก็มองว่าการผูกตองผูกเกลอเป็นวัฒนธรรมของชุมชน เพื่อ
ปกป้องคุ้มครองชุมชนเมื่อต่างมีมุมมองที่ต่างกันภายใต้การครอบงำของระบบทุน ก็
ย่อมต้องการกำไรจากชัยชนะทุนเดิมคือเครือญาติเดียวกัน ต่างรู้เขารู้เรา วิธีการ
เอาชนะจำต้องเหนือกว่า ขบวนการชาวนาจึงเติบโตเร็วและแข็งแกร่งขึ้นตามลำดับแรง
กดดันจากกลไกรัฐและกระแสทุน การไม่ยอมคนยอมเกิดขึ้นทั้งฝ่ายกลไกรัฐและ
ขบวนการชาวนา และนำไปสู่การเอาชนะกันอย่างรุนแรงในกรณีของถึงแดง นั้นแสดงว่า
ปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเข้าไปเกี่ยวพันกับการเมืองใกล้ชิด เพราะต่าง
เป็นเหตุและเป็นผลของกันและกัน

ผลกระทบจากการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439 - 2534
ที่มีต่อชุมชนและท้องถิ่น ในรูปแบบดังกล่าวบ่งชี้ว่าส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง
นั่นคือการศึกษาระบบตะวันตกที่ผนวกแนวคิดระบบทุนเข้ามาด้วยนั้น มีทั้งข้อเด่นและ
ข้อด้อย กล่าวคือ กลุ่มอำนาจเก่าต้องสูญเสียทั้งอำนาจและผลประโยชน์จากการ
บริหารจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ทั้ง ๆ ที่รูปแบบการปกครองแบบเก่าก็สอดคล้องกับของใหม่
แต่รัฐกลับไม่ยอมให้มีอำนาจและผลประโยชน์อย่างที่เคยมีมาและกลับให้โอกาสให้แก่คนจีน
ก็เท่ากับว่ารัฐเปิดโอกาสให้คนต่างด้าว คนจีนก็กลายเป็นกลุ่มอำนาจใหม่ภายใต้การ
ครอบงำของรัฐแต่กลุ่มอำนาจเก่ากลับได้เปรียบในโอกาสทางการศึกษาแบบใหม่ เนื่องจาก
ทุนเดิมดี ก็มักจะกลายเป็นกลไกรัฐ ทั้งในระดับชุมชน ท้องถิ่น และระดับประเทศ กลุ่ม
ที่อยู่ในชุมชนท้องถิ่นมักมีอำนาจในการบริหารจัดการ ทรัพยากร และมักวางตนเป็นทั้ง
กลไกรัฐและผู้ปกป้องคุ้มครองชุมชน จึงมักไม่เป็นที่ไว้วางใจของรัฐมากนัก กลุ่มเหล่านี้
ส่วนหนึ่งก็กลายเป็นอีกกลุ่มหนึ่งของขบวนการชาวนา และพึ่งพากันสูงกับระดับอื่น ๆ

ส่วนกลุ่มอำนาจใหม่ที่เป็นนายทุนจีนนั้น ก็ถูกบีบคั้นจากรัฐในระยะหลัง ดังปรากฏชัดเจนนในกลุ่มโรงสีตลาดสีก็๊ก กลุ่มนี้จำนวนไม่น้อยไปทำสวนยางอยู่ในพื้นที่และเกี่ยวพันกับขบวนการชาวนา ก็กลายเป็นแนวร่วมอีกกลุ่มหนึ่งของขบวนการชาวนา จึงเห็นได้ชัดเจนนว่า ขบวนการชาวนาเป็นการรวมพลของชุมชนท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลา แม้แต่ชุมชนริมทะเลอย่างบ้านในบ้น พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย ก็เข้าไปเคลื่อนไหวเมื่อขบวนการชาวนาถูกปราบปรามอย่างรุนแรงด้วยอาวุธ และถูกครอบงำด้วยระบบทุนตะวันตก ปัญหายาเสพติดก็ติดตามมา ชุมชนชาวนาจึงได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงที่สุด เพราะมักด้อยโอกาสทางการศึกษา และมุ่งลงทุนทางการศึกษาให้แก่บุตรหลาน แต่ก็มีปัญหาเรื่องทุนและหันมาผลิตเพื่อขายมากขึ้นทุกที ชุมชนรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงเปลี่ยนแปลงไปมาก จากเดิมที่ทุกเขตชุมชนต่างผลิตเชิงซ้อนตามสภาพทำเลที่ตั้ง จนทำให้ชุมชนแต่ละเขตต่างมีลักษณะเฉพาะตัว แต่ก็มีลักษณะร่วมกันประการหนึ่ง คือสามารถพึ่งตนเองได้ แต่ปัจจุบันวิถีผลิตเชิงเดี่ยวกลับกลายเป็นพึ่งตนเองไม่ได้ โดยชุมชนเขตริมทะเลมีผลผลิตทางน้ำชุมชนเขตทุ่งราบและชุมชนเขตเขาควนเป็นแหล่งผลิตพืชผลและธัญพืช และชุมชนเขตเมืองเป็นศูนย์กลางอำนาจรัฐในท้องถิ่น แบ่งปันผลิตผลจากชุมชนทั้งสามเขต ดูเหมือนชุมชนเขตเมือง จะได้เปรียบที่สุดในสมัยชุมชนพึ่งตนเองไม่ได้ แต่ก็มีปัญหายาเสพติดเหมือน ๆ กับชุมชนอื่นและดูจะรุนแรงกว่าเขตอื่น ๆ ด้วย เพราะเป็นแหล่งรวมพลคนขายยาและติดยาได้สะดวกที่สุดในกระแสปัจจุบัน การปฏิรูปการศึกษาจึงควรเป็นการปฏิรูปชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง โดยหันไปถอดบทเรียนจากประวัติศาสตร์มาเป็นเงื่อนไขของการปฏิรูปในสมัยปัจจุบัน อันจะนำไปสู่การฟื้นฟูทะเลสาบสงขลาทั้งระบบ ตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำด้วย

หากถอดบทเรียนจากประวัติศาสตร์การเมืองลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงประมาณร้อยปีนี้ก็พบว่า แท้ที่จริงอัตลักษณ์ร่วมของชุมชนแต่ละเขตก็คือวัฒนธรรมนางเลียดชาวผู้ครุฑธานีในพุทธศาสนาและมุ่งสร้างความสัมพันธ์ด้วยครุฑธานีนั้น เราจึงพบเรื่องราวของนางเลียดชาวอยู่ในทุกพื้นที่ของลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองพัทลุง ศูนย์อำนาจเก่าของลุ่มทะเลสาบสมัยที่พื้นที่ยังไม่พลวัตเป็นทะเลสาบสงขลา วัฒนธรรมนางเลียดชาวนำไปสู่วัฒนธรรมการผูกคองผูกเกลอตามแบบในสุทธิกรรมชาดก และหักเหไปเป็นขบวนการชาวนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง ทั้งในนามของโจร ชุมโจรและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เมื่อรัฐใช้นโยบายที่ 66/23 และโครงการกระตุกเข้าบัวเป็นเรื่องเดียวกันคือสันติวิธี ก็ทำให้ได้ชุมชนท้องถิ่นกลับคืนมาจากการเจรจาด้วยวิธีตามวัฒนธรรมเดิม และเป็นเงื่อนไขของการตกลงด้วยสันติวิธีในปี 2534 ที่จังหวัดพัทลุง หลังจากนั้นพรรคประชาธิปไตยถูกหลานชาวนาภายใต้ลิลลาประนีประนอมแบบไม่ยอมคนของนายชวน หลีกภัย จึงครองใจคนทั้งลุ่มทะเลสาบสงขลา ตั้งแต่ปี 2535 และสืบต่อมาจนบัดนี้

แนวทางการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ผลจากการศึกษาประวัติศาสตร์การเมืองท้องถิ่นลุ่มทะเลสาบสงขลาประมาณร้อยปีที่ผ่านมาพบว่า ถ้าจะให้เป็นการเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมชุมชนท้องถิ่นหลากหลายกลุ่มอาชีพและหลากหลาย

กลุ่มอายุ ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของตนเองในมิติประวัติศาสตร์ตามแนวทางสังเขป ดังนี้

ประการแรก วิธีการศึกษา ควรใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ อิงวิธีการเชิงสังคมวิทยา โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้หรือผู้มีส่วนรู้เห็นเหตุการณ์หลากหลายกลุ่มอายุร่วมร้อยปี การสังเกต การสนทนากลุ่ม และเวทีเสวนาชุมชนกรณีศึกษามาตรวจสอบกับหลักฐานเอกสาร ทั้งเอกสารหลักและเอกสารรองจากแหล่งข้อมูลในส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นแล้วจัดทำรายงานการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ร่างแรกเสนอที่ปรึกษา หรือผู้เชี่ยวชาญ และที่ประชุมสัมมนาทางวิชาการ ศึกษาข้อมูลเพิ่มเติม และปรับปรุงแก้ไขเป็นรายวิจัยฉบับสมบูรณ์

ประการต่อมา ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย ควรเป็นคนในชุมชนท้องถิ่น และควรมีประสบการณ์ในการศึกษาชุมชนท้องถิ่น ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยจะต้องร่วมกันศึกษาข้อมูล ทั้งจากข้อมูลภาคสนามชุมชนกรณีศึกษา และหลักฐานเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ร่วมกันประชุมติดตามประเมินผลการศึกษา ร่วมกันจัดเวทีเสวนาชุมชนกรณีศึกษาทุกชุมชน และร่วมประชุมกับกลุ่มโครงการ เพื่อแลกเปลี่ยนเสริมความรู้ทางด้านการวิจัยกับวิชาการที่เกี่ยวข้อง และรายงานความก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินงาน แต่ละโครงการ อีกทั้งเพื่อการตรวจสอบข้อมูลด้วย

ประการที่สาม ในส่วนของผู้วิจัยควรดำเนินการเชิงซ้อน โดยนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนในแนวทางเดียวกับที่ผู้วิจัยดำเนินการในกลุ่มโครงการ แต่เน้นกระบวนการกลุ่มทำวิจัยชุมชนตนเอง และเน้นกระบวนการวิจัยมากกว่าผลงานวิจัย ก็จะได้รายงานวิจัยฉบับยาวขึ้นเพื่อฝึกฝนการสร้างปัญญาและจิตสำนึกต่อชุมชนตนเอง ในมิติประวัติศาสตร์ในขณะเดียวกันผู้วิจัยควรจะได้ร่วมเวทีเสวนาของโครงการอื่นในกลุ่มโครงการ ร่วมสัมมนาในโครงการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกันทุกระดับตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับนานาชาติ อีกทั้งร่วมเป็นผู้ทรงคุณวุฒิในโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้อง และร่วมเป็นที่ปรึกษาในโครงการวิจัยชุมชนในท้องถิ่นตนเองในมิติประวัติศาสตร์อีกมิติหนึ่งด้วย

ประการสุดท้าย การประมวลผลข้อมูล ผู้วิจัยควรผนวกข้อมูลทั้งจากชุมชนกรณีศึกษาและชุมชนอื่น ๆ ที่เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ในท้องถิ่น และส่วนกลาง ตลอดจนข้อมูลและข้อคิดเห็นจากนักวิจัยในกลุ่มโครงการ นักวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องและเวทีเสวนาชาวบ้าน ทั้งนี้ควรนำเสนอข้อมูลของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นมากกว่าของนักวิจัยในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ร่างแรกต่อผู้เชี่ยวชาญหรือที่ปรึกษาโครงการ และต่อการประชุมสัมมนาทางวิชาการของกลุ่มโครงการ โดยเชิญผู้ช่วยวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เวทีเสวนาชุมชนกรณีศึกษา นักการเมืองท้องถิ่น นักการศึกษา ครูอาจารย์ ผู้สนใจทั่วไปเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและข้อคิดเห็นกับผู้วิจัยในกลุ่มโครงการ ที่ปรึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ นำไปประกอบการศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมและปรับปรุงแก้ไขรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ และนำผลการวิจัยไปใช้ในระดัต่าง ๆ ตามโอกาส ทั้งนี้นอกจากจะได้องค์ความรู้ด้านการเมืองท้องถิ่นกรณีศึกษาที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทางการเมืองในบริเวณนี้แล้วยังอาจจะนำรูปแบบการวิจัยไปปรับใช้ศึกษาพื้นที่อื่น ๆ ต่อไปด้วย

กล่าวโดยสรุป การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาพร้อมร้อยปีนี้ เป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติทั้งภาคประชาชน และภาครัฐ และเป็นประวัติศาสตร์จากภายใน โดยได้มาจากการร่วมกันเรียนรู้อดีตที่นำมาสู่เงื่อนไขของปัจจุบันและอนาคตของขบวนการชาวนาที่ตระหนักในคุณค่าของการศึกษาแบบตะวันตก ในนามโจร ชุมโจร และพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย แต่ละเขตพื้นที่ ทั้งบริเวณเขาควน ทุ่งราบ ริมทะเล และเขตเมือง ต่างมีอัตลักษณ์ของการไม่ยอมคน แต่ก็ร้อยรัดด้วยการผูกตอผูกเกลอกันตามแบบพื้นบ้านจนเป็นระบบเครือญาติ ระบบพรรคพวกพ้องที่เหนียวแน่นมากกว่าระบบเงินตราในโลกปัจจุบัน ทั้ง ๆ ที่ก่อนร้อยปีนั้นในสมัยที่ทะเลสาบยังไม่เป็นทะเลสาบทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายสูงจนเป็นเส้นทางการค้าสำคัญแห่งหนึ่งของภูมิภาคเอเชีย เป็นสังคมเกษตรเชิงซ้อน เป็นรอยต่อของชุมชนพุทธศาสนากับอิสลาม วัฒนธรรมภายในมีความแข็งแกร่ง มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนสูงแนวคิดสตรีได้รับการยกย่องให้เสมอบุรุษเพศ ในส่วนของรัฐได้ใช้ยุทธวิธีแบบล่าอาณานิคมภายใน ด้วยวัฒนธรรมผูกตอผูกเกลอเช่นกัน แต่ผนวกด้วยกฎหมาย การคมนาคม การศึกษา ระบบราชการสมัยใหม่ เพื่อเข้าไปแบ่งปันผลประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติ และป้องกันภัยคุกคามจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยในระยะแรกเป็นรูปแบบของโจรปราบโจร ระยะหลังเพิ่มการตีลงเขาเผาจนถึงจนก่อให้เกิดกรณีดังแดงอันลือลั่นแต่ท้ายที่สุดต้องหันมาใช้การเมืองนำหน้าการทหารตามนโยบายได้ร่วมมือ ชุมชนท้องถิ่นจึงยอมหันหน้ามาประนีประนอมด้วยในระดับหนึ่ง ลีลาของท้องถิ่นและของรัฐเหล่านี้ส่งผลให้ทรัพยากรเสียหายยับเยิน ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ และมีผลต่อสภาพลักษณะของการไม่ยอมคนในสมัยปัจจุบัน ตั้งแต่เขตปลายน้ำ กลางน้ำ ขึ้นไปจนถึงเขตต้นน้ำแถบเชิงเขาบรรทัด ถึงเวลาหรือยังที่ทุกฝ่าย ทุกกลุ่มอายุ ควรจะได้หันกลับมาเรียนรู้อดีตเพื่อเข้าใจในปัจจุบัน และกำหนดอนาคตของตนเอง

ทางเลือกหรือข้อจำกัด

เห็นได้ชัดแล้วว่า แนวทางเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาดังกล่าว จะเป็นทางเลือกของการสร้างพลังทางการเมืองของบริเวณนี้ในทศวรรษหน้า เพราะหากชุมชนท้องถิ่นหลากหลายกลุ่มอาชีพ หลากหลายกลุ่มอายุได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำความเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของตนเองในมิติประวัติศาสตร์ก็จะเข้าใจปรากฏการณ์หรือปัญหาต่างๆ ของสังคมสมัยปัจจุบันและกำหนดอนาคตของสังคมตนเองได้ เนื่องจากแนวทางเสริมสร้างกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมแบบนั้นจะเป็นส่วนสำคัญของการปฏิรูปการเรียนรู้โดยให้การวิจัยเป็นกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมแบบนั้นจะเป็นส่วนสำคัญของการปฏิรูปการเรียนรู้โดยให้การวิจัยเป็นกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการวิจัยที่เป็นประชาธิปไตยมากขึ้น หรือเป็นกระบวนการเสริมสร้างประชาธิปไตยให้เข้มแข็งในระดับชุมชนท้องถิ่น

อย่างไรก็ดี องค์ความรู้และวิธีดำเนินการวิจัยดังกล่าวยังรอการพิสูจน์ซ้ำ อาจด้วยวิธีการศึกษาแบบอื่น ๆ หรือชุมชนกรณีศึกษาอื่น ๆ หรือเปิดเวทีให้ชุมชนท้องถิ่นได้ร่วมกันเรียนรู้ต่อไป โดยมีนักวิชาการเป็นที่ปรึกษา เพื่อเป็นทางเลือกที่หลากหลาย หากละเอียดแนวทางดังกล่าวก็จะกลับกลายเป็นข้อจำกัด เนื่องจากการเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาร่วมร้อยปีนั้น เป็นการเมืองในกองวงศ์ญาติ ทั้งภาคประชาชนและภาครัฐ ที่ส่งผลให้ทรัพยากรเสียหายยับเยิน ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์และมีผลต่อภาพลักษณ์ของการไม่ยอมคนในสมัยปัจจุบัน ตั้งแต่เขตปลายน้ำ กลางน้ำ ขึ้นไปจนถึงเขตต้นน้ำเชิงเขาบรรทัด อีกทั้งมีแนวโน้มที่จะเป็นปัจเจกชนมากขึ้น และต้องการผลตอบแทนเร็ว โดยเน้นการตอบแทนด้วยเงินตรามากขึ้นแล้วเราจะให้เงินตรา ทุนนิยมเพียงอย่างเดียวมากำกับกับการเปลี่ยนแปลงของบริเวณนี้เลยหรือ

เอกสารอ้างอิง

สารูป ฤทธิชู และคนอื่น ๆ . “รายงานวิจัยฉบับสุดท้าย การเมืองท้องถิ่นบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2439 - 2534” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2546.